

Furya Makinesi

Sinan Aral

Sosyal Medya
Seçimlerimizi, Ekonomimizi ve
Sağlığımızı Nasıl Bozuyor?

Tellekt

FURYA MAKİNESİ

SOSYAL MEDYA SEÇİMLERİMİZİ,
EKONOMİMİZİ VE SAĞLIĞIMIZI
NASIL BOZUYOR?

Tellekt_41

Furya Makinesi: Sosyal Medya Seçimlerimizi, Ekonomimizi ve Sağlığımızı

Nasıl Bozuyor?, Sinan Aral

Çeviri: Sevgi Halime Özçelik

The Hype Machine

İlk (çeviriye kaynak alınan) baskı: Currency, 2020

© 2020, HyperAnalytic, Inc.

© 2022, Can Sanat Yayınları A.Ş.

Bu eserin Türkçe yayın hakları Curtis Brown UK aracılığıyla alınmıştır. Tüm hakları saklıdır.

Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. baskı: Mayıs 2022, İstanbul

Bu kitabın 1. baskısı 2000 adet yapılmıştır.

Yayına hazırlayan: Didem Bayındır

Editör: Barış Gönülşen

Düzeltili: Burçin Gönül

Mizanpaj: Bahar Kuru Yerek

Kapak Tasarımı ve Uygulama: Bora Başkan

İç Kapak Görseli: Bora Başkan

Baskı ve cilt: Türkmenler Matbaacılık Reklam San. ve Tic. Ltd. Şti.

Maltepe Mah. Gümüşsuyu Cad. No: 16-18

Topkapı, İstanbul

Sertifika No: 43087

ISBN 978-625-7118-72-9

Tellekt

tellekt.com • bilgi@tellekt.com

Maslak Mah. Eski Büyükdere Cad. İz Plaza Giz, No: 9/25 Sarıyer / İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33

Sertifika No: 43514

Tellekt, Can Sanat Yayınları Yapım ve Dağıtım Ticaret ve Sanayi A.Ş.'nin markasıdır.

twitter.com/tellekt • facebook.com/tellekt • instagram.com/tellekt

FURYA MAKİNESİ

SOSYAL MEDYA SEÇİMLERİMİZİ,
EKONOMİMİZİ VE SAĞLIĞIMIZI
NASIL BOZUYOR?

SİNAN ARAL

ÇEVİRİ:
SEVGİ HALİME ÖZÇELİK

Tellekt

SİNAN ARAL, Biliminsanı, girişimci ve yatırımcıdır. David Austin MIT’de Yönetim, Pazarlama, BT ve Veri Bilimi profesörü, MIT Initiative on the Digital Economy’nin direktörü ve MIT’nin Social Analytics Lab başkanıdır. Yeni başlayanları Furya Makinesi’ne dönüştüren risk sermayesi fonu olan Manifest Capital’ın ortak kurucusu olmadan önce Social Amp ve Humin’in başuzmanıydı. Aral; Facebook, Yahoo!, Twitter, LinkedIn, Snapchat, WeChat, *The New York Times* ve diğerleriyle yakından çalışmanın yanı sıra halen Londra’daki İngiliz ulusal veri bilimi enstitüsü Alan Turing Enstitüsü’nün, Norveç’te Centre for Responsible Media Technology and Innovation’ın [Sorumlu Medya Teknolojisi ve İnovasyon Merkezi] ve Brezilya’nın tamamen dijital ilk bankalarından biri olan C6 Bank’ın danışma kurullarında görev yapmaktadır.

SEVGİ HALİME ÖZÇELİK, Ege Üniversitesi Sosyoloji Bölümü mezunu. Hayatı boyunca yayıncılığın çeşitli mecralarında yazı çiziyile uğraştı. Gazetecilik, editörlük, yazarlık, çevirmenlik yaptı; yapmaya devam ediyor.

Ebeveynlerime – Sunduğunuz her bir olanak,
sohbet ve kucaklaşma için teşekkür ederim.

Kaya'ya – Her zaman meraklı, yaratıcı ve
bilgiye aç olman dileđiyle.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	11
ÖNSÖZ: PANDEMİLER, VAAT VE TEHLİKE	17
1. YENİ SOSYAL ÇAĞ	27
2. GERÇEKLİĞİN SONU	51
3. FURYA MAKİNESİ	89
4. SOSYAL MEDYADAKİ BEYNİNİZ	133
5. BİR AĞIN ÇEKİM KUVVETİ, KÜTLESİYLE ORANTILIDIR	153
6. KİŞİSELLEŞTİRİLMİŞ KİTLESEL İKNA	175
7. AŞIRI SOSYALLEŞME	205
8. AŞIRI SOSYALLEŞMİŞ BİR DÜNYA İÇİN STRATEJİLER	221
9. DİKKAT EKONOMİSİ VE GÜNDEMLERİN TAHAKKÜMÜ	257
10. KALABALIKLARIN BİLGELİĞİ VE ÇILGINLIĞI	287
11. SOSYAL MEDYANIN VAADI, AYNI ZAMANDA TEHLİKESİDİR	327
12. DAHA İYİ BİR FURYA MAKİNESİ İNŞA ETMEK	359
NOTLAR	403
DİZİN	435

TEŞEKKÜR

Hiçbir entelektüel çaba tek başına gerçekleştirilmez. Bizler sosyal düşünürleriz. Bu kitabın vurgularından biri ve Furya Makinesi'nin insanlık için görülmemiş ölçüde önemli olmasının bir nedeni de budur. Entelektüel, duygusal ve ruhsal olarak çevremizdekilerin sözlerinden, düşüncelerinden etkilenir, öğrenir, gelişir ve itilim sağlarız. Bu benim için kesinlikle doğru. Yaptığım her şeyde ekiplerle çalışırım. Elinizdeki kitap da pek çok kişinin katkılarıyla mümkün oldu. Bazılarına buradan teşekkür etmek istiyorum. Liste uzun olsa da, herkesi kapsamaktan çok uzak. Pek çok kişiye pek çok şey için minnettarım.

Her şeyden önce sohbetlerinizin, olanaklarınızın, kucaklamalarınızın her biri için siz ebeveynlerime teşekkür ederim. Siz benim en iyi iki arkadaşımınız ve bugün olduğum kişiden siz sorumlusunuz (üzgünüm). Benim için yapmakta olduğunuz ve yapmış olduğunuz her şey için, bana her gün rehberlik eden ilkeleri aşıladığınız için candan teşekkür ederim. Sizi seviyorum. Teşekkürler Kaya, ilham kaynağım ve hayatımdaki en önemli şey olduğun için. Yaptığım her şeyi senin için yapıyorum. Baban olduğum için kendimi şanslı hissediyorum ve senin büyüüp kendin olmanı izlemek için sabırsızlanıyorum. Senden bir şeyler öğrenmek, seninle düşünmek, seninle şaşkın çocuklar gibi gülmek bir onur. Dünyanın en iyi çocuğunu yetiştirmeme yardım ettiğin için Meissa sana da teşekkür ederim. Miles

Daniel ve Paul Falzone'ye, ömür boyu süren güvenilir kardeşlikleri için teşekkür ederim. Ruhsal ve entelektüel rehberliğiniz vazgeçilmez, sakinleştirici ve aydınlatıcı oldu.

Özünü ortaya çıkarana kadar bir bulmacayı parçalara ayırmanın ne demek olduğunu anlamama yardım eden Erik Brynjolfsson, teşekkür ederim. Bana entelektüel önceliklendirme sanatını, özü nasıl bulacağımı ve geri kalanın onu dağıtmasına izin vermemeyi öğrettin. Ayrıca bana bilgiye karşı sorumluluğumuzu da öğrettin. Son derece minnettarım. Peter Weill ve Marshall Van Alstyne, düşünce sürecimi şekillendirdiğiniz için, hassasiyet ve iletişimi, birinin diğeri olmadan ne kadar yararsız olduğunu vurguladığınız için ikinize de teşekkür ederim.

Bu kitap yirmi yıllık bir araştırmanın sonucuuydu. Kimisi çalışmama suç ortağı oldu. Kimisi de bu metindeki kelimelere doğrudan katkıda bulundu. Bazıları ikisini de yaptı. Bu taslağı doğrudan şekillendiren ve bu süreçte berbat hatalar yapmadığımdan emin olmama yardım edenlerle başlayayım. Duncan Watts: Sana ve fikirlere yaklaşımına çok saygı duyuyorum. Bana çok şey öğrettin, fikir ayrılıklarımız nadir olsa da, seninle bunları yaşamak da bir ayrıcalıktı. Kalabalığın bilgeliği ve kolektif zekâya dair tezlerimi net ve ikna edici kıldığın için özellikle teşekkür ederim. Dean Eckles ve Brendan Nyhan, sahteliğin yükselişi konusunda düşünmeme yardım ettiğiniz için ve Dean, nedensel çıkarım hakkında benimle birlikte düşündüğün ve MIT'deki Social Analytics Lab'i yönlendirmeme yardım ettiğin için teşekkür ederim. Emily Falk, sosyal medyanın sinirbilimi alanında benim şerпам* olduğun için ve yazmaya girişmeden önce meseleyi anladığımdan emin olduğun için teşekkür ederim. Abdullah Almaatouq, kalabalıkların bilgeliğine dair savlarımın güncel, ikna edici ve teorinin her yönüyle tutarlı olmasını sağladığın için teşekkür ederim. Adam Grant, kitabı okumaya zaman ayırdığın ve yalnızca bu metin hususunda değil, bunun gibi kitaplarla iletişim

* Nepal'in dağlık kesimlerinde ve Himalayalar'da yaşayan Şerpa halkı dağcılıkta rehberlikleriyle ünlenmiştir. Kelime rehberlik etme, eşlik etme, süreci hazırlama anlamlarında dağcılıkta ve diplomaside kullanılmaktadır. (Y.N.)

kurma sanatı hakkında en ferasetli yorumları yaptığın için teşekkür ederim.

Furya Makinesi'ni birçok kişi yeniden yeniden gözden geçirdi. Denetleyiciliğimizin birazının bana bulaşmasından mutluyum. Bronwyn Fryer, başlangıçtaki sohbetler için teşekkür ederim. Roger Scholl ve Kevin Doughten, usta işi editörlük için teşekkür ederim. Siz ikiniz bu taslağın harika olmasına yardım etmekle kalmadınız, beni daha iyi bir yazar yaptınız. İkiniz de çok kabiliyetlisiniz. Joanna Kosmides Edwards, kitabın tüm illüstrasyonlarını oluştururken sanatsal dehanı derin hassasiyetinle birleştirdiğin için teşekkür ederim. Yeteneğin eşsiz ve seninle çalışmaktan onur duyuyorum.

Yıllardır birlikte çalışma ayrıcalığına sahip olduğum tüm öğrencilerime ve doktora sonrası arkadaşlarıma teşekkür ederim. Bili-mimizi mümkün olduğunca tam ve etkili şekilde aktarmak için elimden gelenin en iyisini yaptım. Bu kitap benim olduğu kadar sizindir çünkü içindeki her şey son yirmi yılda birlikte yaptığımız, önümüzdeki yirmi yıl ve sonrasında da sürdüreceğimizi umduğum araştırmalara dayanıyor. İlk yıllarda çekirdek ekibi oluşturan ve kitap boyunca sık sık anılan Sean Taylor, Lev Muchnik ve Dylan Walker size teşekkür ederim. Üçünüz de harikasınız ve beraber öğrendikçe öğrenmeme yardımcı oldunuz. Paramveer Dhillon, Christos Nicolaidis ve Naghmeh Momeni, ayrıca Lynn Wu, Shan Huang, Michael Zhao, Jeremy Yang, Dave Holtz, Madhav Kumar, Cathy Cao, Dan Rock, Guillaume Saint-Jacques ve Soroush Vosoughi, benimle beraber mücadele ettiğiniz ve yolun her adımında her şeyin ihtimamlı ve anlamlı olduğundan emin olmak için derinlemesine araştırma yaptığınız için sizlere teşekkür ediyorum. Hepinizin önümüzdeki yıllarda ıslıl ıslıl parlayacağınızı biliyorum. Yüzümde kocaman bir gülümsemeyle bunun olmasını izlemek için sabırsızlanıyorum.

Tom Malone, Wanda Olikowski ve Ezra Zuckerman, bunu nasıl yapacağımı bana öğrettiğiniz, sonra da yapmaya devam etmemi sağlayacak kadar bana inandığınız için ve Dave Schmittlein, bana olan eksilmeyen inancın için teşekkür ederim. Foster Provost ve Vasant Dhar, sunduğunuz paha biçilmez dostluk, entelektüel akıl hocalığı, kişisel rehberlik, destek ve birlikte attığımız kakhahalar için teşekkür ederim.

kür ederim. Arun Sundararajan, Anindya Ghose, Natalia Levina, Panos Ipeirotis ve Roy Radner başka şeylerin yanı sıra, genç bir yardımcı doçentin sahip olabileceği en iyi meslektaşlar olduğunuz için ve John Horton, Catherine Tucker, Drazen Prelec, Juanjuan Zhang, Duncan Simester, Dave Rand, Birger Wernerfelt, John Little ve Glen Urban eski bir toprağın sahip olabileceği en iyi meslektaşlar olduğunuz için teşekkür ederim. Ron Burt, Matthew Jackson, Jon Kleinberg, Sanjeev Goyal, Michael Kearns, Bin Yu, Nicholas Christakis, László Barabási, David Lazer, Alex Vespignani, Ray Reagans, Noshir Contractor ve Brian Uzzi, kariyerim boyunca süren akıl hocalığınız ve dostluğunuz için teşekkür ederim. Sandy Pentland ve Deb Roy, muazzam işbirliğiniz için teşekkür ederim. Sizinle çalışmak bir onur. Claudia Perlich, Hillary Mason, Tina Eliassi-Rad ve Branden Fitelson çok sayıda fikri tetikleyen anlamlı etkileşiminiz için teşekkür ederim.

CISR'deki* herkese; Jeanne Ross, Chris Foglia, Stephanie Warner, Nils Fonstad, George Westerman dahil olmak üzere yetişirken beni besleyen daha birçok kişiye teşekkür ederim. MIT Initiative on the Digital Economy'de** öğrenciyken beni destekleyen ve şimdi girişimin direktörü olarak bana katlanmak zorunda kalan herkese teşekkür ederim. David Verrill, yapmakta olduğun ve yapmış olduğun her şey için teşekkür ederim. Christie Ko, Susan Young, Shannon Farrelly, Tammy Buzzell, Paula Klein, Devin Cook, Jovi Koene, Carrie Reynolds ve Joanne Batziotegos, doğru yönde ilerlememizi bu kadar profesyonel ve kibar bir biçimde sağladığınız için teşekkür ederim. IDE'nin olağanüstü yaratıcı ve ferasetli yardımcı direktörü Andy McAfee, teşekkür ederim. Sizinle beraber yürümek gerçek bir zevk. Bundan sonra inşa edeceğimiz için sabırsızlanıyorum.

Endüstride bana çok şey öğreten çok fazla insan var. Teddy Milos, Paul'ü ve beni hizaya soktuğun için teşekkür ederim. Alex Collmer, Jason Donnell, Joline McGoldrick, James Kupernik, Tom

* MIT Center for Information Systems Research [MIT Bilgi Sistemleri Araştırma Merkezi] (Ç.N.)

** MIT Dijital Ekonomi Girişimi. (Ç.N.)

Coburn, Jonathan Lacoste, Yael Avidan, Alex Chang, Matt Sunbulli, Ankur Jain, Gustav Praekelt, Leetha Fiderman, Moran Cerf, Andrew Zolli, Matt Mason ve Matthew Williams, dostluğunuz ve anlayışınız için teşekkür ederim.

Rafe Sagalyn, bu fikri ustalıkla yönettiğin için teşekkür ederim. Gerçekten zanaatının ustasıdır. Sonda zikretmeme bakmayın, bu kitabın büyük bölümünün yazıldığı Brooklyn Williamsburg'taki Black Brick Coffee; uzun günler boyunca beni kafeinli tuttuğun için ve yandaki Maison Premiere; hemen ardından beni doyurduğun için teşekkür ederim.

Adını anamadığım için pişman olacağım kişiler, size gerçekten minnettar olduğumu ve Kevin'ın artık tek bir kelime daha yazmama izin vermediğini bilin, lütfen.

ÖNSÖZ:

PANDEMİLER, VAAT VE TEHLİKE

2020 Corona virüsü pandemisi, dünya sağlık sistemlerinde, ekonomisinde ve günlük yaşamın dokusunda bütünüyle etkileri hissedilen bir “siyah kuğu” olayıydı.* Dünyadaki herkes karantinadayken nerede olduğunu, kimleri özlediğini, virüsün sebep olduğu muazzam zihinsel ve fiziksel zorlanmayla nasıl başa çıktığını hatırlar. Ancak Covid-19’un daha güç fark edilen bir diğer çarpıcı sonucu, dünyanın küresel iletişim sisteminde, gezegenimizi birbirine bağlayan dijital bağlantıların, merkezî sinir sisteminde yarattığı beklenmedik sarsıntı oldu. Times Meydanı, Trafalgar Meydanı, Tahrir Meydanı hayalet merkezler haline geldi. Virüs insanlığı sokaklardan koparıp evlerine kapatarak milyarlarca insanı dizüstü bilgisayarlarına ve akıllı telefonlarına mahkûm etti, insanlar çevrimiçi olabilmek için çırpındı. Dün-

* Siyah kuğu metaforu, 1697’de Avustralya’da siyah kuğu görülene kadar bir şeyin imkânsızlığını anlatmak için kullanılırdı. Günümüzde siyasette, ekonomide, bilimde ve teknolojiye ortaya çıkan, toplumu derinden etkileme gücüne sahip, öngörülmesi güç, nadir olayları anlatmak için kullanılır. Nicholas Taleb, bu kavramdan yola çıkarak geliştirdiği teoriyi *Siyah Kuğu – Olasılıksız Görünenin Etkisi* kitabında anlatmıştır. (Ç.N.)

ya Facebook, Twitter, WhatsApp, Instagram, YouTube ve LinkedIn’de haber, tıbbi enformasyon, sosyal destek, insan ilişkileri ve iş için büyük bir açıklıkla rekor sayıda oturum açtı. Çevrimdışı dünyanın durduğu gün, çevrimiçi dünya dijital bir orman yangını gibi tutuştu.

Sosyal medyaya talep hızla arttı. Facebook Messenger, WhatsApp ve Facebook Live gecelik kullanımında yüzde 50 artışlar yaşadı. Facebook uygulamaları üzerinden sesli arama ikiye katlanırken, İtalya’da grup görüşmeleri yüzde 1.000’in üzerinde arttı. Sinema salonları kapandığında, Netflix’ten yeni içerik indirmeler İtalya’da yüzde 66, İspanya’da yüzde 35 fırladı. Netflix, dalganın ağırlığı altında çöktü. YouTube, tufanı atlatmak için video kalitesini düşürmek zorunda kaldı. İnternet de pandemi sırasında defalarca tekledi.

Sosyal işbirliği araçları patlama yaptı. Slack’in CEO’su Stewart Butterfield, “Ekim 2015’te 1 milyon ‘eşzamanlı bağlı’ kullanıcıya ulaştıktan 1.597 gün sonra 10 milyonu geçtik. Altı gün sonra 10,5 milyon, ardından 11 milyon. Ertesi gün 11,5 milyon. Bu pazartesi 12 milyon. Bugün 12,5 milyon.” diye tweet attı. Tweet dizisine “yeni oluşturulan [Slack] çalışma ekipleri”nin sayısını gösteren ve 12 Mart’tan sonra ekstra uzunluktaki sapı dümdüz yukarıyı gösteren bir hokey sopasına benzer bir grafik ekledi. Dijital yerliler zaten sosyal medyadaydı ancak Corona virüsü birçok dijital Luddite’i* ilk kez sosyal teknolojileri kullanmaya zorladı. Yeni kullanıcılar, benim “Furya Makinesi” adını verdiğim, sosyal medyanın yarattığı gerçek zamanlı iletişim ekosistemine bağlanarak yeni profil orduları halinde sosyal platformlara akın ettiler. Facebook’un analiz ve mühendislik müdürleri sırasıyla Alex Schultz ve Jay Parikh taleple başa çıkma çabalarını anlatırken, “Covid-19’dan dolayı yaşanan kullanım artışı endüstride görülmemiş bir şey ve her gün kullanımında yeni rekorlarla karşılaşyoruz,” diye yazdılar. Mark Zucker-

* Sanayi Devrimi sonrası İngiltere’inde makineleşmeyle birlikte işsizliğin artması ve işçi ücretlerinin düşmesiyle ortaya çıkan makine kırıcılığı hareketi. 1811-1816 yıllarında etkili olan hareket yeni geliştirilen tekstil makinelerinin el işçisi tekstilcileri aç bırakacağı korkusuyla yayıldı, sonrasında da kanlı bir şekilde bastırıldı. Zamanla bu terim sanayileşmeye, otomasyona ya da genel olarak yeni teknolojilere karşı olan kişiler anlamında kullanılmaya başlandı. (C.N.)

berg daha dobraydı: “Biz sadece burada ışıkları açık tutmaya çalışıyoruz,” dedi.

Tüm gezegen aylarca fiziksel temastan mahrum kalırken Corona virüsü, sosyal teknolojileri kullanımımızı ve algılayışımızı sarsıcı şekilde altüst etti. Facebook, Twitter, WhatsApp ve Instagram, insanı bağlar, güncel tıbbi enformasyon, sosyal destek, sosyal yardım, pandeminin etkilerini hafifletmek için yapılan bağış toplama kampanyaları, ücretsiz doğaçlama konserler, ortak sanat projeleri ve virüsün yayılmasıyla ilgili gerçek zamanlı güncellemeler için vazgeçilmez kaynaklar haline geldi. Aileler Facebook üzerinden Monopoly oynadı, arkadaşlar canlı grup sohbetlerine kokteyl karışımlarıyla katıldı, komşular hareketli WhatsApp gruplarını korudu ve birçok kişi haberleri Twitter’den takip etti. Gezegen bağlantılarını koparmaya zorlanırken sosyal teknolojiler insanlığı birbirine bağladı. Grup videosu aileleri bir arada tuttu. Ebeveynlerimizi ve çocuklarımızı günlük mesajlarla takip ettik. Hangouts, dünya dururken iş ekiplerinin ortak çalışmasını sağladı. Ekran başında neredeyse hiç vakit geçirmeyen altı yaşındaki çocuğum bile Furya Makinesi üzerinden her gün birinci sınıftaki okul arkadaşları ve diğer arkadaşlarıyla bağlantı kurdu.

Sosyal platformlar, sosyal mesafenin nasıl korunacağı, maske takılıp takılmayacağı, riskli noktaların nerede olduğu, evde nasıl güvende olunacağı gibi konularda kritik tıbbi enformasyona erişim sağladı. Platform şirketleri hemen işe koyuldu, pandeminin yayılmasını modellemek ve hafifletmek için yeni hizmet ve veriler sağladı. Facebook farklı coğrafyalardan insanların yollarının kesişme olasılığının en yüksek olduğu yerlerin “ortak konum” haritalarını oluşturmak için toplu anonim hareketlilik verilerini kullandı, bu da epidemiyologlara pandeminin bir coğrafyadan diğerine, yayılabileceği bir sonraki yeri modellemede destek oldu. Epidemiyologlar, insanların nasıl hareket ettiğini ve dolayısıyla virüsü nasıl yayıyor olabileceklerini anlamaya yardımcı olmak için Facebook’un mobil uygulama verilerini kullanan “hastalık önleme haritaları” oluşturdular.

Dijital teknolojilerin dünyamız üzerindeki etkisini araştıran en büyük merkezlerden biri olan MIT Initiative on the Digital

Economy'nin direktörü ve sosyal medyanın toplum üzerindeki etkisini inceleyen otuz parlak MIT öğretim üyesi ve öğrencilerinden oluşan bir ekip olan MIT'nin Social Analytics Lab başkanı olarak, krizi ele almak için "herkesin işbaşı" yapması gerektiğini hissettim. Pandemiye ele alma çabalarına nasıl katkıda bulunabileceğimiz konusunda beyin fırtınası yapmak için Zoom toplantıları düzenledik. Her şeyden önce zarar vermeme gerekliliğini vurgularken, nasıl yardımcı olabileceğimizi görmek için dünyanın dört bir yanındaki sosyal platformlardaki bağlantılarıma ulaştım.

Bir hafta içinde, ulusal ve uluslararası sağlık kuruluşlarını destekleyen, sosyal mesafenin Covid-19'un yayılması üzerindeki etkisini ölçen ve pandemi hakkındaki çevrimiçi mezenformasyonla mücadele eden üç proje oluşturduk. Facebook'a ulaştım ve bir işbirliği önerdim. Hızlı bir şekilde yanıt verdiler, zaten bir veri lisans anlaşmamız olduğu için, verileri hemen paylaşabileceklerini söylediler. Sosyal mesafenin pandeminin yayılması üzerindeki etkisini modellemeye odaklandık. Facebook'un hastalık önleme haritaları; kullanıcı konum yoğunluğu, hareket ve ağ bağlantısına ilişkin toplu, anonim Facebook mobil uygulama verilerini ve ayrıca Facebook kullanıcılarının her gün bulunduğu yarım kilometrekarelik alanların ortalama sayısını, kriz öncesi seviyelere kıyasla takip etti. Bu verileri, dünyanın farklı bölgelerinde, eyaletlerinde ve şehirlerinde uygulanan sosyal mesafe kurallarının ayrıntılı kayıtlarıyla birleştirmek için çalıştık. Buradaki fikir, sosyal mesafe kurallarının, düzenlemenin uygulandığı bölge ya da şehir içindeki halka açık yerlerde bulunan Facebook kullanıcılarının sayısı üzerindeki etkisini ve bu etkilerin diğer bölgelere nasıl yayıldığını tahmin etmektir. Mesafe kurallarının işe yarayıp yaramadığını, daha da önemlisi ne zaman ve neden işe yaramadığını bilmek istedik. Ayrıca Amerika Birleşik Devletleri'nde geleneksel hastalık izlemine haftada bir milyon anketle destekleyerek Facebook kullanıcılarına yaygın Covid semptomları olup olmadığını ve evde kalıp kalmadıklarını soran Facebook'un Covid Symptom Anketi'ni de tavsiye ettik. Ben bu satırları yazarken Facebook dünya çapındaki kullanıcılar için küresel bir anket başlatmaya hazırlanıyor.

Ardından ABD Senatosu İstihbarat Komitesi tarafından 2016 ve 2020 ABD başkanlık seçimlerine Rus müdahalesini araştırmak üzere görevlendirilen iki şirketten biri olan Graphika'dan John Kelly ve Camille François'yı, Covid'le ilgili yayılan mezenformasyon ve 2020 seçimleri öncesinde seçimle ilgili artan mezenformasyon tehdidini takip edip bunlarla nasıl mücadele edebileceğimiz konusunda beyin fırtınası yapmak amacıyla aradım. Corona virüsü ve seçimler hakkında dünya çapında mezenformasyon yayan otomatik yazılım "bot", sayborg ve trol ağlarını izlemeye, takip etmeye, kamuoyuna raporlamaya ve mezenformasyonun hastalığı önlemeyi, oy kullanmayı nasıl etkilediğini ölçmeye karar verdik.

Güney Afrika'daki Praekelt Vakfı'ndan Gustav Praekelt'le de bağlantı kurdum. Gustav ve benim, Güney Afrika'da HIV/AIDS'in yayılmasına karşı mücadele için sosyal medyayı kullanan ülke çapında aktif bir projemiz vardı zaten. Ona Covid-19 konusunda nasıl işbirliği yapabileceğimizi sorduğumda, HIV projemizde kullandığımız WhatsApp ve Messenger araçlarını, resmî Covid tıbbi enformasyonunu dünya çapında yaymak için uyarladığımı söyledi. COVIDConnect adlı bir şey yaratmışlardı ve bu, halkın sorularını alan ve bu soruları resmî kaynaklardan alınan doğru enformasyonla WhatsApp, Facebook Messenger ve cep telefonu mesajları üzerinden yanıtlayan otomatik bir yazılım robotuydu. COVIDConnect, küresel Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) WhatsApp kanalının resmî motoru haline gelmişti ve sadece iki haftada 15 milyon kullanıcıya ulaşarak Güney Afrika, Yeni Zelanda, Avustralya ve Afrika ile Güneydoğu Asya'daki başka on ülkede daha otomatik ulusal Covid müdahale yardım hatlarını güçlendirmişti. Covid'le ilgili resmî enformasyon için hızla temel başvuru kaynağı haline geliyordu. Ancak Praekelt ve Facebook'un bir sorunu vardı. Covid hakkındaki mezenformasyonun WhatsApp üzerinden yayılmasından endişe duyuyorlardı. Mesajlar açıkça takip edilemediği için WhatsApp gibi şifrelenmiş bir platformdan mezenformasyonun kökünü kazımak zordur. Bu nedenle Covid'e dair mezenformasyonu resmî DSÖ ve ulusal WhatsApp hesapları üzerinden yürütmeyi amaçlayan bir sistem oluşturmaya çalıştık.

Sosyal platformlar, pandeminin ekonomik yansımalarına da hi-

tap etti. Küçük işletmeler çevrimiçi satış yapmak için Facebook sayfalarını kullandı. Normalde mağazaları doldurup satışları artıran mağaza içi etkinliklerin yerini sosyal medyada yapılan canlı video yayınları aldı. Sahne şovları hazırlandı ve Instagram hikâyeleri ile TikTok üzerinden yayımlandı. Yoga dersleri, gitar dersleri ve kuaför seanslarının tümü Furya Makinesi'ne geçti. Hatta Facebook, küçük işletmeleri ayakta tutmak amacıyla koşulsuz nakit hibe dağıtmak üzere 100 milyon dolarlık bir küçük işletme yardım fonu kurdu.

Bu projeler, kitabı bitirdiğimde daha yeni başlıyordu. Sosyal medya endüstrisini harekete geçiren insanlar, kendini işine adanmış teknoloji uzmanlarıdır. Gezegeneğimizin geleceğini önemsiyorlar. Müthiş zekiler ve dünyayı daha iyi bir yer haline getirmeye kararlılar. Ama sosyal medyanın dünya üzerindeki etkisini yalnızca niyetler belirlemez. Hepimizin bildiği gibi, Furya Makinesi'nin oluşumunda birçok yanlış adım atıldı.

George Floyd'un ölümünün ardından Mark Zuckerberg, Başkan Trump'ın protestolara karşı şiddete başvurma tehdidini gündemleştirdiği ve sivil haklar hareketine yönelik baskılar sırasında polis şeflerinin ve ırk ayrımcısı politikacıların kullandığı bir ifade olan "Yağma başlarsa ateş açma da başlar" sözlerini içeren bölücü ve kışkırtıcı Facebook mesajlarına değiştirilmemiş ve etiketlenmemiş şekilde izin verme kararını savundu. Twitter, "şiddeti övmekle ilgili Twitter kurallarını ihlal ettiğini" söyleyerek halkın Başkan'ın mesajlarına maruz kalmasını sınırladı. Zuckerberg'ün ataleti, Facebook çalışanlarının ırkçı söyleme taviz vermek gibi görünen şirket politikasıyla uyumsuzluk nedeniyle düzenlediği sanal grevlere yol açtı.

Zuckerberg'e karşı gelişen tepki, eski bir nakaratın geri dönüşüydü. Pandemi nedeniyle 2020'deki kapanma sırasında sosyal medyayı coşkulu kucaklamamız, Covid'in vurmasından önceki haftalara ve aylara, 2019'a göre 180 derecelik bir dönüştü. Pandemiden önce sosyal medya tu kakaydı. #deletefacebook* hareketi hız kazanıyordu. Cambridge Analytica skandalı, Mark Zuckerberg'ü ABD Kongresi

* #FacebookuSil. (Ç.N.)

ve Avrupa Parlamentosu önünde ifade vermeye zorlamıştı. Yasa koyucular sosyal medya devlerini antitröst gerekçesiyle parçalamanın peşindeydi. Virüsün Çin'i vurmasından sadece haftalar önce, Sacha Baron Cohen sosyal medyayı "tarihteki en büyük propaganda makinesi" olarak adlandırdı. Anti-Defamation League* önündeki konuşmasında, "Facebook, Google, YouTube, Twitter ve diğerleri... milyarlarca insana ulaşıyor. Bu platformların dayandığı algoritmalar kasıtlı olarak ... öfke ve korkuyu tetikleyen hikâyeleri büyütüyor. ... Yalan haberlerin gerçek haberleri geçmesinin nedeni budur çünkü araştırmalar yalanların gerçeklerden daha hızlı yayıldığını gösteriyor," dedi. Atıfta bulunduğu çalışma, meslektaşlarım Deb Roy ve Soroush Vossoughi'yle birlikte *Science* dergisinde yayımladığım kapak konusu, "Doğru ve Asılsız Haberlerin Çevrimiçinde Yayılması"*** adlı çalışmaydı. *Furya Makinesi*'nin ilk iki bölümünde ona döneceğim.

Ne var ki pandemiden önce sosyal medya eleştirmenlerinin tek endişesi mezenformasyon değildi. Facebook, Twitter, WhatsApp, Instagram ve YouTube mahremiyetimizin altını oyuyor, demokrasi-mize yabancı müdahalesini kolaylaştırıyor, seçimlerimizin bütünlüğünü tehdit ediyor, para için politik yalanları destekliyor, teröristleri radikalleştiriyor, ifade özgürlüğünü zedeliyor ve nefret söylemini destekliyordu. Bunlar soykırım propagandasını yaydılar, Yeni Zelanda'nın Christchurch kentinde olduğu gibi toplu katliamları canlı olarak yayınladılar; azınlıklara yağmacı kredilerin verilmesini desteklediler; istihdam reklamlarında kadınlara karşı ayrımcılık yaptılar; her hareketimizi takip ettiler; kazanç için duygularımızı manipüle ettiler; politik kutuplaşmayı desteklediler.

Sosyal medyanın vaat ve tehlikeleri, pandeminin kendisiyle ilgili tartışmalarda bile ortaya çıktı. Evet, insani bağlar, sosyal destek ve hayat kurtaran enformasyon için sosyal medyaya güvendik. Ama aynı zamanda o, yaklaşan ulusal kapanmalar ve uyduruk tedaviler, Amerika Birleşik Devletleri ile Çin arasındaki milliyetçi suçlamalar ve korkularımızı körüklemek için tasarlanmış yabancı müdahale ko-

* İftira ve İnkârla Mücadele Birliği. (Ç.N.)

** "The Spread of True and False News Online". (Ç.N.)

nusunda tam bir mezenformasyon kazanıydı. “Gözetim kapitalizmi” tehdidi hayat kurtaran “hastalık gözetimi”ne dönüşürken, Covid krizi sırasında mahremiyet tartışmaları yeni bir anlam kazandı. Facebook, Covid sırasında kâr için gözetlemiyordu; yetersiz ulusal hastalık sürveyans programlarındaki boşlukları, pandeminin yayılmasını tespit eden ölçeklenebilir semptom anketleriyle dolduruyordu. Aynı kesitte Google, Apple ve MIT; bir Covid taşıyıcısının Bluetooth özellikli cihazına fiziksel olarak yakın bir yere geldiklerinde kayıtlı kullanıcıları uyaran Bluetooth tabanlı temas takip sistemleri geliştirdi. Teknoloji devleri sistemin anonim kalacağına yeminler ederken, mahremiyet savunucuları dehşet içinde dinlediler. Mahremiyet açısından sosyal medya gözetiminin tehlikesi ile sağlık açısından sosyal medya gözetiminin vaadi keskin bir şekilde çelişiyordu. Kimi, gözetimin mahremiyeti riske atmaya değdiği düşündü; kimisi de risklerin faydalardan daha ağır bastığını...

Öyleyse bu sosyal medya vizyonlarından hangisi doğru: Vaat mi yoksa tehlike mi? Furya Makinesi iyilik için, kolektif zekâ ve dayanışma için bir güç mü? Yoksa bir musibet ve tu kaka mı? Facebook, WhatsApp, Twitter, Instagram ve YouTube’un küresel çaptaki erişimi, dünya genelindeki enformasyon akışının yanı sıra iletişimimizi, verilerimizi ve mahremiyetimizi etkiliyor. Görülmemiş biçimde tehlikeli olma potansiyeline sahip. Ancak pandemi bize bu geniş kapsamlı küresel iletişim ağının, özellikle ihtiyaç ânında bizim için ne kadar değerli olduğunu ve günlük hayatımızda insani bağlardan habere, iş fırsatlarına, eğlenceye, flört ve ilişkilere kadar her şeyde ona ne kadar dayandığımızı hatırlattı.

Pandemi sırasında Furya Makinesi’nin vaadinin kaynağı aynı zamanda tehlikesinin de kaynağıydı. Anlatacağım üzere bu genel olarak sosyal medya için geçerlidir ve düzenlemeyi zorlaştırmaktadır. Sosyal medyanın sağladığı çözümler, mahremiyetimizi kimilerinin gerekli olduğunu düşündüğünden daha fazla tehlikeye atıyor. Ne var ki örneğin Avrupa’da, sıkı mahremiyet düzenlemeleri, sosyal medyanın pandemiye takip ve önlemede kullanılmasını engelledi. Bu örnekler, yanıtlanmamış birçok önemli soruya dikkat çekiyor.

Sosyal medya anlamlı bağlantı, işbirliği, sosyal destek ve hayat kurtaran enformasyona erişim için bir güç mü? Yoksa başıboş bırakıldığında demokrasiyi, sivil toplumu ve sağlığını yok edecek bir propaganda makinesi mi? Sosyal medyanın vaadi, tehlikesi olmadan gerçekleşebilir mi? Yoksa ayrılmaz bir şekilde bağlılar mı?

Bu kitapta açılmadığım üzere Furya Makinesi hem vaat hem de tehlike potansiyeli taşıyor. Sosyal medyayı nasıl tasarladığımız, düzenlediğimiz, paraya çevirdiğimiz ve kullandığımızla ilgili önümüzdeki 18 ila 24 ay içinde vereceğimiz kararlar, hangi yola gireceğimizi belirleyecek. Bir yol ayırımındayız. Sorumlu davranmak için sosyal medyanın nasıl çalıştığı konusunda kendimizi eğitmek zorundayız.

Amacım son yirmi yılda sosyal medyada okuyarak, kurarak, yatırım yaparak ve çalışarak öğrendiklerim sayesinde sizi inişli çıkışlı, hızlı bir yolculuğa çıkarmak. Sosyal medyanın demokrasimizi nasıl etkilediğine; bizi kıymetli gerçeklere bağlarken yalanları nasıl yayabildiğine; bazen baskıyla savaşırken başka bir zaman nasıl desteklediğine; ifade özgürlüğünü savunurken nefret söylemini nasıl yaydığına; en önemlisi de bize nörolojik, duygusal, sosyal ve ekonomik olarak kancayı takmak için bütün bunların içeride nasıl işlediğine dair inanılmaz keşifler ve iğrenç skandallarla dolu üzücü bir yolculuk bu. Hikâye sadece sosyal medyanın ardındaki iş stratejilerini değil, aynı zamanda sosyal medyanın tasarımı ile bizi nasıl etkilediği arasındaki ilişkiyi de ortaya koyuyor.

Furya Makinesi'nin hikâyesini sırf vaat ya da tehlike olarak ele almak tek taraflıdır. Gerçek daha karmaşıktır: Bazen neşelendirici, bazen iç karartıcı, bazen sarsıcı ama her zaman aydınlatıcıdır. Hepsinden önemlisi bu, bugün ve gelecek nesiller açısından hepimizi ilgilendiren bir hikâyedir.

YENİ SOSYAL ÇAĞ

Teknolojinin tüm numarası budur.
Bir yandan ölümsüzlük iştahı yaratır.
Diğer yandan evrensel yok oluşa işaret eder.
Teknoloji, doğadan koparılan şehvettir.

—Don Delillo

İnsanlar her zaman sosyal bir tür olmuştur. Avcılık ve toplayıcılık yaptığımızdan beri birbirimizle iletişim kuruyoruz, işbirliği yapıyoruz ve koordine oluyoruz. Ama bugün bir şey farklı. Son on yılda, insani etkileşimle yanan çıramızın ateşine yüksek oktanlı benzin boca ettik. Dünyayı kapsayan ve toplumdaki enformasyon, görüş ve davranış akışını yöneten çok yönlü, giderek genişleyen bir makine inşa ettik. Bizi bilgilendirmek, ikna etmek, eğlendirmek ve manipüle etmek için tasarlanmış, algoritmaların yönlendirdiği bu Furya Makinesi, günde trilyonlarca mesaj alışverişinde bulunarak bizi dünya çapında bir iletişim ağına bağlıyor.

Bu makinenin hedefi insan ruhudur. Nörolojik dürtülerimizi harekete geçirmek, bizi ayartmak ve alışveriş yapışımızı, oy verişimizi, egzersiz yapışımızı, hatta sevdiğimiz kişileri bile değiştirmeye ikna etmek için tasarlandı. Okuyacağımız, satın alacağımız, inanacağımız şeylere ilişkin seçenekler sunmak için bizi analiz ediyor. Sonrasında seçimlerimizden öğreniyor ve tekliflerini yinelemeli olarak optimize ediyor. Bu makine çalışırken tercihlerimizin, arzularımızın, ilgi alanlarımızın, dünya çapında zaman damgalı, coğrafi ko-

numlu etkinliklerimizin her birini izleyen bir veri izi [*data exhaust*] oluşturuyor. Ardından kendi veri izinden besleniyor, işleyişini iyileştiriyor, analizini mükemmelleştiriyor ve ikna gücünü geliştiriyor. Motivasyonu, bizi meşgul ederek maksimize ettiği paradır. Ne kadar hassaslaşır, o kadar çekici ve ikna edici hale geliyor. Ne kadar ikna edici olursa, o kadar fazla gelir yaratıyor ve büyüyor. Bu, Furya Makinesi'nin yani endüstriyel sosyal medya kompleksinin hikâyesidir: Nasıl tasarlandı, nasıl çalışıyor, bizi nasıl etkiliyor ve ona nasıl uyum sağlayabiliriz. Ve hikâye Kırım'da başlıyor.

On Gün

2014'ün soğuk bir Şubat gününde, ağır silahlı adamlar Ukrayna'nın Simferopol kentindeki Kırım parlamento binasını kuşattılar. Hiçbir ülkenin işaretini taşıyorlardı ancak daha sonra Ukrayna Cumhurbaşkanı Viktor Yanukoviç'in birkaç gün önce görevden alınmasına tepki gösteren Rus özel kuvvetleri oldukları doğrulandı. Anlatılanlara bakılırsa silahlı kişiler organize ve profesyoneldi. Ön kapıyı kırdıktan sonra, binanın iletişimini kestiler, tüm mobil elektronik cihazlara el koydular ve binaya kimlerin girip çıktığını sistematik olarak kontrol ettiler, çevreyi sıkı bir korumaya alıp içeride yabancı gazetecilerin bulunmasına izin vermediler.

Birkaç saat sonra, aktarılanlara göre içerideki silahlı adamların ağır tehdit ve hileleri eşliğinde, Kırım parlamentosu hükümeti fesretmeyi ve Başbakan Anatoli Mogilev'in yerine bir önceki seçimde oyların yalnızca yüzde 4'ünü alan Rusya yanlısı Birlik Partisi'nden Sergey Aksenov'u getirmeye karar verdi. Yirmi dört saatten az bir süre zarfında armasız askerler, Simferopol ve Sivastopol uluslararası havaalanlarını benzer şekilde işgal ederek bölge genelinde Kırım'a giden yollarda kontrol noktaları kurdular. İki gün sonra, hem Rus mafyasıyla hem de Rus yanlısı politik ve askerî gruplarla bağlantılı bir işadamı olduğu günlerde "Goblin"* lakabını edinen Aksenov, Kırım

* (İng.) Cüce, cin, gulyabani. (Ç.N.)

rım'ın fiilî başbakanı olarak yeni sıfatıyla Vladimir Putin'e kişisel bir mektup yazdı, burada barışı ve güvenliği sağlamak için Rusya'dan resmen yardım talep etti.

Ukrayna hükümeti Aksenov'un atamasını anayasaya aykırı ilan edmeden, Kırım'ın dört bir yanında Rus yanlısı gösteriler düzenlenerek Rusya'yla yeniden birleşme için gözle görülür bir destek dalgası yaratıldı. Duygu tek taraflı görünüyordu ve Kırım'daki pek çok kişi Rusya'ya geri dönmek için güçlü bir arzuyu ifade ediyordu. Aksenov'un yardım istemesinden birkaç saat sonra Putin, Rusya Federasyonu Konseyi'nden asker göndermek için resmî onay aldı. Rus Konsoloslugu Kırım'da pasaport vermeye başladı ve Ukraynalı gazetecilerin bölgeye girişi yasaklandı. Ertesi gün Ukrayna savunma kuvvetleri, Karadeniz Filosu ve Rus Ordusu tarafından kuşatıldı. Beş gün sonra yani tüm çatışmalı süreç başladıktan sadece on gün sonra, Kırım Yüksek Konseyi, Ukrayna'nın bir parçası olarak altmış yıl sonra Rusya'ya yeniden katılmaya karar verdi.

Savaş sonrası dönemin en hızlı ve en sessiz ilhaklarından biriydi. Eski Dışişleri Bakanı Madeleine Albright'in ifade ettiği gibi bu olay, "İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana ilk kez Avrupa sınırlarının zorla değiştirilmesiydi." Sadece on gün içinde bölge, bir egemenlikten diğerine, neredeyse fısıltıyla, ışık düğmesi gibi çevrildi.

Kırım'da yaşananlarla ilgili tartışma bugün de devam ediyor. Rusya bunun bir ilhak olduğunu reddediyor. Putin aksine, bunu Kırım'ın Rusya'ya katılımı olarak görüyor. Muhalifleri bunun yabancı bir gücün düşmanca tecavüzü olduğunu iddia ediyor. Esasen Kırım halkının iradesi konusunda bir ihtilaf söz konusuydu; derseniz buna, rakip gerçeklikler arasında bir çatışma da denebilir. Bir yandan Rusya, Kırım vatandaşlarının Rusya Federasyonu'na dönüşü ezici bir çoğunlukla desteklediğini iddia etti. Öte yandan Ukrayna yanlıları, Rus yanlısı duyguların halkın kendisine ait olmaktan ziyade Moskova tarafından seslendirilerek yükseltildiğini iddia etti.

Kırım'daki gerçekliğin çerçevesi, çatışmaya yabancı müdahalesini engellemekte çok önemliydi. Bu bir ilhaksa, NATO kesinlikle tepki vermek durumundaydı. Gelgelelim bu Kırım halkının

Sosyal medya dünyayı birbirine bağladı ama aynı zamanda yalan ve sahte haberlerde büyük bir artışa ve bunun sonucunda pek çok toplumsal soruna yol açtı. Sinan Aral'a göre, günümüzün sosyal teknolojisini kendi büyük vaadine doğru yönlendirmek ve bizi birbirimizden uzaklaştırabilecek yollardan kaçınmak için sosyal medyanın politika, ekonomi, toplum sağlığı, hatta kişisel sağlığımız üzerindeki büyük etkisinin farkına varmamız çok önemli.

Aral, onlarca yıllık araştırma ve deneyiminden yararlanarak en güçlü sosyal ağları inceliyor ve kritik bir soruyu ele alıyor: Sosyal medya aslında seçimlerimizi –iyi ya da kötü yönde– ne kadar şekillendiriyor? *Furya Makinesi*, bilgisayar korsanlarından marka pazarlamacılarına kadar düşünme ve hareket etme şeklimizi değiştirmeyi uman herkese, sosyal medyanın arkasındaki teknolojinin hep aynı davranış kalıbını nasıl sunduğunu, sonuçlarının ise seçimlerden iş dünyasına, sağlıktan flörtleşmeye kadar her şeyi nasıl etkilediğini gösteriyor. Kitap ayrıca "ağ etkileri"nin Facebook gibi ağların muazzam büyümesini nasıl beslediği, sosyal medyanın sinirbilimsel açıdan beynimizi ne şekilde etkilediği, sahte haberlerin gerçek sonuçları ve sosyal derecelendirmelerin gücü gibi çeşitli konuları da irdeliyor.

Furya Makinesi, sosyal medyanın daha dikkatli tüketicileri olmak için stratejiler belirleyerek, dünyamızı yeniden tanımlayan teknolojiyi anlamak ve iyi kullanmak için okurlara sağlam bir rehber sunuyor.

Tellekt

www.tellekt.com

ISBN 978-625-7118-72-9

9 786257 118729